

Dinler Tarihi, Dinler Tarihçisi ve I. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi (29-30 Eylül 2023) Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on History of Religions, Historian of Religions and I. Türkiye History of Religions Congress (29-30 September 2023)

İlbey DÖLEK

ORCID: 0000-0002-6287-4067

Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Dinler Tarihi
ABD/Türkiye, ilbey.dolek@mku.edu.tr

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 26.10.2023 Düzeltme/Revised: 20.11.2023

Kabul/Accepted: 21.11.2023

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as Dölek, İ. (2023). Dinler Tarihi, Dinler Tarihçisi ve I. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi (29-30 Eylül 2023) Üzerine Bir Değerlendirme. Antakiyat, 6(2), 189-208

Öz

19. yüzyılın sonlarında Batı'da bir disiplin olarak ortaya çıkan Dinler Tarihi, dinleri yer ve zaman belirterek analiz eden ve bu incelemeleri yaparken sıklıkla karşılaştırmalara yer veren bir bilim dalıdır. Bu alanda çalışmalar yapan kişiler de din tarihçisi ya da dinler tarihçisi olarak anılmaktadır. Dinler Tarihi sosyal bilimlerin birçok alanı ile yakından ilişkili olmasına rağmen Türkiye'de hem İmam-Hatip Liselerinde hem de İlahiyat Fakültelerinde ders olarak okutulmaktadır. Türkiye Dinler Tarihi Derneği 1993'te Ankara'da kurulmuş ve daha sonra 2004'te Avrupa Din Bilimleri Derneği'ne (EASR), 2005'te de Uluslararası Dinler Tarihi Derneği'ne (IAHR) üye olmuştur. Bu durum Türkiye'deki Dinler Tarihi çalışmalarına son derece önemli katkılar sağlamıştır. I. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi, Türkiye Dinler Tarihi Derneği öncülüğünde 29-30 Eylül 2023 tarihlerinde Ankara'da düzenlenmiştir. Kongrede toplam 96 tebliğ sunulmuştur. Bu çalışmanın amacı Dinler Tarihi disiplinin Türkiye'de geldiği noktayı ele almak ve Dinler Tarihçisi üzerine yapılan tanımlamalar etrafında ortaya çıkan tartışmaları Kongre'de yapılan açılış konuşmaları ve oturumlarda sunulan tebliğler çerçevesinde değerlendirerek Türkiye'deki Dinler Tarihi çalışmalarının akademik durumunu ortaya koymaktır. Aynı zamanda Türkiye'de Dinler Tarihi'nin geleceği ve Dinler Tarihi araştırmalarına yön verecek bazı kuramsal ve metodolojik problemler tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Dinler Tarihçisi, I. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi, Dinler Tarihi Araştırmaları, Metodoloji

GİRİŞ

Herhangi bir bilim alanında yapılan ulusal ya da uluslararası toplantılar sayesinde bilim insanları bir araya gelebilmekte ve güncel gelişmeler ışığında belirli konuları tartışarak görüş alışverişinde bulunabilmektedirler. Türkiye'de bilim insanları Kovid-19 küresel salgını ve ardından 6 Şubat 2023 tarihli depremler nedeniyle yüz yüze bilimsel toplantılardan uzun

süre uzak kalmıştı. Yeniden yüz yüze toplantıların düzenlenmeye başlandığı son günlerde Türkiye Dinler Tarihi Derneği (TÜDTAD) kuruluşunun 30. Yılında, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi ev sahipliğinde 29-30 Eylül 2023 tarihleri arasında I. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi düzenlenmiştir. Kongreye kıymetli misafirler, akademisyenler ve öğrenciler yoğun ilgi göstermiştir. Türkiye Dinler Tarihi Derneği (TÜDTAD), ilk olarak Dinler Tarihi Derneği adıyla 20 Aralık 1993'te Ankara'da kurulmuştur. Dernek, 2004'te Avrupa Din Bilimleri Derneği'ne (European Association for the Study of Religions / EASR), 2005'te de Uluslararası Dinler Tarihi Derneği'ne (International Association for the History of Religions / IAHR) üye olmuştur. Bu yazıda hem Türkiye Dinler Tarihi Derneği'nin kısa bir tarihçesi hem de kuruluşundan bugüne düzenlemiş olduğu bilimsel faaliyetler hakkında bilgilere yer verilecektir. Ayrıca derneğin 29-30 Eylül 2023 tarihlerinde düzenlediği I. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi üzerinden Türkiye'de Dinler Tarihi'nin geldiği nokta ve Türkiye'de dinler tarihçi olmak konuları üzerine bir değerlendirmeye yer verilecektir.

1. Türkiye Dinler Tarihi Derneği Hakkında

Türkiye Dinler Tarihi Derneği¹ başlangıçta Dinler Tarihi Derneği adıyla 20 Aralık 1993 tarihinde halen onur üyesi olan Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK öncülüğünde Ankara'da kurulmuştur. Derneğin kurucu üyeleri arasında Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK, Prof. Dr. Ekrem SARIKÇIOĞLU, Prof. Dr. Mehmet AYDIN, Doç. Dr. Osman CİLACI, Prof. Dr. Mustafa ERDEM, Prof. Dr. Baki ADAM, Prof. Dr. Ali İsra GÜNGÖR bulunurken başkanlığını Prof. Dr. Durmuş ARIK yürütmektedir. Türkiye Dinler Tarihi Derneği'nin; Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetleme Kurulu olmak üzere üç yönetim organı bulunmaktadır. Genel Kurul, Derneğin en yüksek karar ve denetleme organıdır. İki yılda bir olağan olarak, dernek üyelerinin beşte birinin yazılı isteği üzerine olağanüstü olarak toplanır. Yönetim Kurulu beş asil ve beş yedek üye olmak üzere Genel Kurulca seçilir. Genel Kurul tarafından ayrıca üç asil ve üç yedek üye olmak üzere Denetleme Kurulu seçilir. Yönetim Kurulu Dernek Tüzüğünde belirtildiği şekliyle kendisine verilen görev ve yetkilere uygun olarak Derneği yönetmektedir. Derneğin amacı tüzüğünde belirtildiği şekilde; "Türkiye'de Dinler Tarihi kültürünün ve düşüncesinin gelişmesine, anlaşılmasına ve yaygınlaşmasına ortam hazırlamak, akademik bir ciddiyet ve sorumluluk içerisinde faaliyet ve neşriyatta bulunmak, Türk Dinler Tarihçileri arasında birlik, beraberlik ve dayanışmayı sağlamak olarak belirlenmiştir."²

Türkiye Dinler Tarihi Derneği'nin, Avrupa Din Bilimleri Derneği'ne (European Association for the Study of Religions / EASR) daha önce yapmış olduğu üyelik başvurusu değerlendirilmiş ve Prof. Dr. Tim JENSEN'in başkanlığında 13 Mayıs 2004 tarihli toplantısında

---

¹ İngilizce adı: Turkish Association For The History of Religions (TAHR)

² Türkiye Dinler Tarihi Derneği Tüzüğü, <https://tahr.com.tr/tuzuk/> (Erişim: 2.10.2023)

aldığı kararlarla üyeliği resmen kabul edilmiştir. Prof. Dr. Tim JENSEN aynı zamanda IAHR'nin Nisan 2005 yılında Japonya'da (Tokyo) yapılan Genel Kongresinde IAHR genel sekreterliğine seçilmiştir. Türkiye Dinler Tarihi Derneği (Turkish Association for the History of Religions / TAHR) halen, hem EASR'nin hem de IAHR'nin resmi üyesi olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Türkiye Dinler Tarihi Derneği bu üyelikler sayesinde Türk Dinler Tarihçilerinin yurt dışında tanınmasına, bilimsel faaliyetlerinin ve çalışmalarının uluslararası platformlarda temsil edilmesine katkı sağlamaktadır. Dernek, Dinler Tarihi bilim dalına, dinin ve dinlerin anlaşılmasına, Türk kültürüne katkıda bulunmaya yönelik olarak kuruluşundan bugüne, çeşitli toplantılar ve sempozyumlar düzenlemekte, konferans ve seminerler gerçekleştirmekte, üretilen bilgileri de okuyucular ile buluşturan yayınlar yapmaktadır. Türkiye'de Dinler Tarihi biliminin gelişmesine Türkiye Dinler Tarihi Derneği dışında katkı sağlayan Milel ve Nihal Eğitim, Kültür ve Düşünce Platformu³, Dinler Tarihi Akademi⁴ ve Karşılaştırmalı Dinler Tarihi Okulu (KADİT) gibi toplulukların önemli seminerler, mitoloji ve kutsal metin okuma gibi atölye çalışmaları bulunmaktadır. Bu yazının ortaya çıkmasında derneğin düzenlediği Türkiye I. Dinler Tarihi Kongresi ilham kaynağı olmuştur. Bu sebeple bu durumu derneğin faaliyetlerinin yaygın etkisi olarak görmek mümkündür.

Derneğin bugüne kadar yaptığı bazı anma programları ve sempozyumların yanı sıra seminerler de bulunmaktadır. Bunlar arasında: 16 Haziran 1995'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde gerçekleştirilen "Prof. Dr. Hikmet Tanyu'yu Anma Toplantısı"; 17-18 Haziran 1995'te Türk Ocakları Genel Merkezi ve Türkiye İlahiyatçılar Birliği Vakfı ile birlikte düzenlediği "Tartışılan Değerler Açısından Türkiye" Sempozyumu; 22.08.1995'te vefat eden Prof. Dr. Günay Tümer için vefatının birinci yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde gerçekleşen "Prof. Dr. Günay Tümer'i Anma Toplantısı"; 8-9 Kasım 1996 tarihlerinde Ankara'da yapılan "Türkiye II. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu"; 20-21 Kasım 1998 tarihlerinde Konya'da Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile ortaklaşa düzenlediği "Dinler Tarihi Açısından Din ve Din Anlayışı Sempozyumu"; 09-10 Haziran 2001 tarihlerinde Ankara Başkent Öğretmenevinde gerçekleştirilen "2000. Yılında Hristiyanlık: Dünü, Bugünü ve Geleceği" başlıklı ilk uluslararası Sempozyumu; 01-02 Kasım 2003 tarihlerinde Ankara Başkent Öğretmenevinde gerçekleştirilen "Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar" Sempozyumu; 01-02 Ekim 2005 tarihlerinde Ankara Başkent Öğretmenevinde düzenlenen "Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik" başlıklı sempozyum; 22-23 Ekim 2007 tarihlerinde Ankara Başkent Öğretmenevinde düzenlenen "Sekülerleşme ve Dinî Canlanma" başlıklı sempozyum; 04-06 Aralık 2009 tarihlerinde Ankara Başkent Öğretmenevinde gerçekleştirilen "Türkiye'de Dinler Tarihi: Dünü, Bugünü ve Geleceği" başlıklı Sempozyum; 01-02 Aralık 2011'de yapılan "Bütün Yönleriyle Yahudilik"

³ Milel ve Nihal için bkz. <https://www.milelvenihal.org/> (Erişim: 11.10.2023)

⁴ Dinler Tarihi Akademi, <https://dta.org.tr/hakkimizda/> (Erişim: 11.10.2023).

Sempozyumu düzenlenmiştir. Bunların yanı sıra çok sayıda düzenlenen seminerler arasında Prof. Dr. Hasan ONAT “Din Anlayışına Yeni Yaklaşımlar”; Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu “Fenomenoloji Nedir? Nasıl Anlaşılmalıdır?”; Prof.Dr. Harun GÜNGÖR “Geleneksel Türk Dini”; Prof.Dr. Mehmet AYDIN “İslâm Dışındaki Dinleri Anlama Problemi”; Prof.Dr. Mehmet KATAR “Kitab-ı Mukaddes’in Üslubu Üzerine Bir Değerlendirme”; Prof.Dr. Ekrem SARIKÇIOĞLU “Dinler Tarihi Açısından Günümüzde Mehdi ve Mesih Anlayışı”; Prof. Dr. Mehmet AYDIN “Türkiye’ye Yönelik Yabancı Dinî Akımlar”; Prof.Dr. Harun GÜNGÖR “Geleneksel Türk İnanışları ve Anadolu’daki Yansımaları”; Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK “Geçmişten Geleceğe Türkiye’de Dinler Tarihi” sıralanabilir.⁵ Derneğin düzenlendiği anma ve sempozyum programları daha sonra kitaplaştırılarak çok sayıda eser yayınlanmıştır.⁶

2. Türkiye’de Dinler Tarihçisi Olmak: “Din Bilimci”, “İlahiyatçı”/ “Müslüman Dinler Tarihçisi” Tanımlaması Üzerine

Türkiye’de Dinler Tarihi 1874’ten 1955’e kadar medreselerde ve yüksekokullarda okutulmuş bu alanda çeşitli kitap ve makaleler yazılmıştır. 1949’da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin açılmasıyla birlikte Hilmi Ömer Budda tarafından Mukayeseli Dinler Tarihi dersi okutulmaya başlamış, 1955’te merhum Hikmet TANYU’nun Dinler Tarihi kürsüsüne asistan olmasıyla bu alanda yapılan akademik çalışmalar artarak devam etmiştir.⁷ Hikmet Tanyu, gerek İslam Öncesi Türk Dini, gerek günümüz Yeni Dini Hareketleri konusunda araştırmalar yapan ve bu hususta önemli eserler meydana getiren ilim adamlarının başında gelmektedir.⁸

Dinler Tarihi alanında çalışan uzman kişiler farklı toplumlarda bazen farklı şekillerde tanımlandığına şahit olunmaktadır. Bunlar arasında “Türk”, “yerli”, “yabancı”, “Batılı”, “Doğulu”, “Oryantalist”, “Hristiyan” dinler tarihçisi şeklinde tanımlamalar yer almaktadır. Son zamanlarda bazı dinler tarihçilerinin “Müslüman dinler tarihçisi” ifadesini kullandıkları görülmektedir. Ancak bu ifadenin ne kadar doğru bir kullanım olup olmadığı tartışmaya açıktır. Batılı dinler tarihçilerini tanımlamak için Hristiyan ya da Yahudi dinler tarihçisi tanımlaması eğer dinler tarihçisi kendisinden olan farkı tanımlamak için kullanıyorsa aynı şekilde Batı’da bir dinler tarihçisi Türk ya da Müslüman dinler tarihçisi şeklinde bir ifadeyi kendisi dışında olanları tanımlamak için kullanıyorsa anlamak mümkündür. Ancak yine bir bilim insanını Dinler Tarihi de buna dâhil Batılı, Alman, Türk veya İtalyan dinler tarihçisi şeklinde bulunduğu coğrafya ile ilişkili seküler tanımlamaların daha doğru bir kullanıma sahip

⁵ Asife Ünal, "Kuruluşundan Günümüze Türkiye Dinler Tarihi Derneği ve Dinler Tarihi Bilimine Katkıları". Dini Araştırmalar 14 / 38 (Haziran 2011): 135-160.

⁶ TÜDTAD web sitesinde ilgili bazı sempozyumların bildiri tam metin e-kitapları pdf halinde mevcuttur. Bkz. <https://tahr.com.tr/yayinlar/>

⁷ Baki Adam, “Hikmet Tanyu’dan Günümüze Dinler Tarihi Çalışmaları”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD), Ankara 1997, XXXVI/509.

⁸ Harun Güngör, Dinler Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Hikmet Tanyu ve Türk Dini Tarihi Çalışmalarına Katkısı” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1997, C.36, s.521.

olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla inanca dayalı bir ön ek olarak “Müslüman dinler tarihçisi” ifadesi problemlidir. Bu problemi din bilimleri çalışmalarında “Bir dini anlamak için inanmak zorunlu mudur?” sorunsalı ile ilintili düşünmek mümkündür. Bir bilim dalı olarak Dinler Tarihi içinde bu konuları tartışmak yerinde olacaktır. Dinler Tarihi araştırmacısının bir dini eğiliminin olması ya da kutsal aşkın varlığı kabul ya da reddetmesi onun çalışmasında metodolojik açıdan bir “tarafsızlık” sorununa sebep olur mu? Dinler Tarihçileri tarafından araştırmacının dini inancının tartışılmasının yanı sıra dinler tarihçisinin inanmadığı ya da kabul etmediği bir dini araştırmasının mümkün olup olmadığı da tartışılmıştır. Bu soruların temelinde “din”e yönelik farklı tanımlar yer almaktadır. Bunun yanı sıra Dinler Tarihi’ni nerede konumlandığımız ya da Dinler Tarihçisi denildiğinde ne anladığımız oldukça önemlidir. Joseph M. Kitagawa’ya göre Dinler Tarihi isminin belirsizliği bazı problemlere neden olmaktadır. Ona göre Dinler Tarihi’nin yapmaya çalıştığı şeyin ve aynı malzemeleri kullanan bilimlerden farkı, dini herhangi bir şeye indirgemeksizin onun yalnızca din olarak incelemesidir.⁹ İlk başlarda Dinler Tarihi’nin bir din bilimi (Science of Religion veya Almanca: Religionswissenschaft) olarak görülmüş ancak özellikle Ugo Bianchi (1922-1995) ve Raffaele Pettazzoni (1883-1959) gibi İtalyan Dinler Tarihçilerinin tarihsel boyuta önem vermeleriyle Dinler Tarihi bir din bilimi yerine bağımsız bir disiplin olarak varlığını devam ettirmiştir. Ancak, Dinler Tarihi disiplininin İlahiyat Fakültelerinin Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde yer alması ve İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin diğer dinleri Dinler Tarihi aracılığıyla öğrenmeleri nedeniyle Türkiye’de zaman zaman Dinler Tarihi disiplinine ve Dinler Tarihçilerine yönelik olumsuz bakış ve söylemlere şahit olunmaktadır. Bu durum Dinler Tarihi disiplininin İlahiyat Fakültelerinde halen tam olarak anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Oysaki bu anlayış Dinler Tarihi’nin Batılı öncülerinden kabul edilen Max Müller’in “bir şeyi bilen hiçbir şeyi bilemez”¹⁰ ilkesine ters düşmektedir. Din Bilimlerinin tarihine baktığımızda; üç önemli aşamada faaliyet göstermiştir: 1. Teolojiyle iç içe veya onun hizmetinde bir alan olarak anlaşılan Klasik Din Bilimleri Dönemi, 2. Teolojiden nispeten özerklik veya bağımsızlık kazanan ve genel olarak İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında ortaya çıkan Modern Din Bilimleri Dönemi, 3. Kendini teolojiden tamamen bağımsız ve agnostik bir metodolojik anlayışla “din olgusunu dışardan inceleyen”, “tarafsız”, “herhangi bir dinin ikrarını yapmayan” ve kendini “seküler” olarak tanıttığı Postmodern Din Bilimleri Dönemi.¹¹ Genel anlamda bilim iki paradigmaya göre hareket eder. Bunlar, açıklayıcı ve anlayıcı yaklaşım. Dinler Tarihi disiplini tarihsel yöntem ile daha çok dinleri tasvir ederek açıklama yoluna giderken fenomenolojik yöntem ile dini fenomenleri anlayıcı bir yol izlenmektedir.

⁹ Joseph M. Kitagawa, “Amerika’da Dinler Tarihi” *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*, (Çev. Fuat Aydın vd.) Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2003.

¹⁰ Günay Tümer, “Batıda Din Bilimleri Kavramı ve Dinler Tarihi Çalışmalarında Metodoloji”, *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (27-30 Haziran 1989)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Diyanet Vakfı Yayınları, No.55, s.140.

¹¹ Duygu, Mete, “Din Bilimci Ne Kadar Agnostiktir? Çağdaş Din Bilimlerinde Agnostisizm Sorunu” *Kesit Akademi* 14 (14): 396-409, s.396.

Fransız dinler tarihçisi Daniel Dubuisson din kavramının din incelemeleri alanından tamamen atılması gerektiğini ilk savunulardan biridir. Ona göre “din” (religion) kavramı, Batı medeniyetine özgü Hristiyanlık merkezli bir kavram olduğu için evrensel ve objektif bir nitelik taşımamaktadır. Bu sebeple Dubuisson, daha nötr ve geniş yelpazeli bir kavram olan “kültür”ü teklif etmiştir.¹² Din tarihçisi için kutsalın her tezahürü önemlidir; her ayin, her mit, her inanç ya da tanrı figürü kutsalın deneyimlenmesini yansıtır. Dolayısıyla var olma, anlam ve hakikat kavramlarını gündeme getirir. Mircea Eliade, insan zihninin, dünyada indirgenemez gerçek bir şeyin bulunduğu kanısı olmadan nasıl işleyebileceğini hayal etmenin güç; insanın deneyimlerine ve dürtülerine bir anlam yüklemeksizin bilincin nasıl ortaya çıkabileceğini düşünmenin olanaksız olduğunu söyler.¹³ Norveçli Dinler Tarihçisi Wiliam B. Kristensen, tarihselci olmayan, teolojiden bağımsızlığı savunan ve her türlü indirgemeciliği reddeden fenomenojik yaklaşıma bağlı kalan dinler tarihçisinin “dinsiz” ya da “gnostik” kalamayacağını aksine dindarlaştacağını belirtir.¹⁴ Dinler Tarihçisi çalışmalarında sadece dini inanışların tasviri ile değil, bu inanışların neden ve niçinleri ile de ilgilenmelidir. Aynı zamanda Wach’ın bahsettiği gibi inceleme konusu yapılan inanışların olduğu coğrafi bölgenin sosyo-ekonomik yapısı göz önüne alınmalı ve Eliade’nin ifadesine göre dinler tarihi araştırmalarını “antikacı dükkânı” olmaktan kurtarmalıdır.¹⁵ Ayrıca o, kutsalı tezahür eden özelliği nedeniyle indirgenemez kabul ettiği için her fenomenin incelenmesinde belli bir dinî ölçütün esas alınmasını ister. Bir başka deyişle din fenomeninin kendi özünü oluşturan kutsal çerçeve içinde anlaşılması gerektiğini belirtir.¹⁶

3. I. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi

3.1. Açılış¹⁷

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 100. Yılı, Türkiye Dinler Tarihi Derneğinin 30. kuruluş yılı münasebetiyle 29-30 Eylül 2023 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen kongre, ulu önder Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları başta olmak üzere ve ülkemizin varlığı ve bekası uğruna şehit düşen askerlerimizin aziz hatırasına saygı duruşu ve İstiklal Marşı ile açıldı. Ardından Afyonkarahisar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Musikisi öğretim görevlisi Hasan ÖZAYRANCI tarafından Kur’an-ı Kerim tilaveti ile devam edildi. Açılış konuşmalarının ilkinin Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Durmuş

¹² Ramazan, Adıbelli, “Din’siz Bir Dinler Tarih İnşa Etmek: “Din”e İkame Olarak Daniel Dubuisson’un “Kozmografik Oluşumlar” Kavramı. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2018), 32 (44), 7-40. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/38479/400632>

¹³ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, çev. Ali Bertay, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018, s.9

¹⁴ Ali Osman Kurt, "Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11 / 1 (Haziran 2007), s.427-428.

¹⁵ İlbey, Dölek, “Modern Dönem Dinler Tarihi Araştırmalarında Usül Tartışmaları ve Günümüze Yansımaları” İslam Medeniyetinin Yapı Taşları V- Öğrenci Sempozyumu, 14-16 Mayıs 2015, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.

¹⁶ Mustafa, Alıcı, "Kutsal'a Giden Yol: Dinler Tarihi'nde Bir Metodolojik Yaklaşım veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi". Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 5 / 2 (Nisan 2005): s.102

¹⁷ Kongrenin açılış konuşmalarını izlemek için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=GrgDPv1ti6M>

ARIK yaptı. Arık, konuşmasında derneğin faaliyetleri ve kongreye katkı sağlayan kurum ve kişilere teşekkürlerini ifade ederek hayatını kaybeden Dinler Tarihçilerini anmıştır. Kongrenin önümüzdeki yıllarda 2 yılda bir yapılarak gelenekselleşmesini istediklerini belirtti. İkinci konuşmayı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanı Prof. Dr. İrfan AYCAN yaptı. Aycan, Türkiye Dinler Tarihi Derneğinin faaliyetlerinin ve yayınlarının bir din bilimi olarak Dinler Tarihi çalışmalarına katkı sağlamasındaki önemini vurguladı. Ardından konuşma yapan Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK konuşmasında günümüzde sayısı 200'e ulaşan Dinler Tarihçilerinin yaptığı çalışmaların önemine işaret ederek Dinler Tarihi'nin Türkiye'de geldiği noktayı değerlendirdi. Küçük, rahmetli Prof. Dr. Hikmet TANYU'nun Dinler Tarihi'nin geldiği bu noktayı görmesini istediğini belirterek, azim, çalışkanlık ve vefa örneği olarak ilk kuşak Dinler Tarihçileri adına hazırlanan armağan eserlerin önemine işaret etti. Bir diğer konuşmacı Ankara Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Hasan Serdar ÖZTÜRK, kongrenin düzenlenmesinde emeği geçen Ankara İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi ve Türkiye Dinler Tarihi Derneğinin kıymetli hocalarına teşekkürlerini ifade ettikten sonra düzenlenen kongrenin önemine değindi. Bir diğer konuşmacı olan Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN, kendisinin bir din felsefecisi olduğunu ifade ederek Dinler Tarihi biliminin Din Felsefesine olan katkısına vurgu yaptı. Ayrıca dinlerin geleceğinin sorgulandığı günümüzde yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında bilimlerin yeniden yorumlanmasının gereğinden bahsederek, Dinler Tarihi'nin Tıp'tan Uluslararası İlişkilere olmak üzere birçok alanla ilişkili olduğunu, bu sebeple İlahiyat Fakülteleri dışındaki lisans programlarında da bu dersinin verilmesinin gerekli olduğunu söyledi. Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali ERBAŞ ise konuşmasında kendisinin de bir Dinler Tarihçisi olduğunu ve mesleki alanda Dinler Tarihi bilmenin önemli katkılar sağladığını hayatından örnekler vererek dinleyicilere aktardı. Erbaş, Dinler Tarihi bilmenin imkânı, vizyonu ve misyonları hakkında görüşlerini ifade etti. İslam dünyasında bilgiyi üretmenin, değer katmanın ve hayata rehber etmenin öneminden bahsederek ilim öğrenmenin hakikati ortaya çıkarma hedefini taşıdığını ayet ve hadislerden örnekler vererek açıkladı. Erbaş, Dinler Tarihi'nin insanlık tarihi kadar eski olduğunu ilk insan Hz. Adem'in de ilk peygamber olduğunu ve Dinler Tarihi'nin bir peygamberler tarihi olduğunu ifade ederek "Müslüman" dinler tarihçiliğine vurgu yaptı. Ayrıca Dinler Tarihi geleneğinde el-Milel ve'n-Nihal ile Reddiye çalışmalarının önemi dair açıklamalarda bulundu. Erbaş konuşmasında ifade ettiği noktalara birinci günün akşamında Diyanet İşleri Başkanlığının ev sahipliğinde düzenlenen Gala Yemeğinde misafirlere hitap eden Erbaş, kongre açılışında belirttiği konulara değinerek Diyanet İşleri Başkanlığının yapısı ve işleyişi hakkında bilgiler verdi.

3.2. Oturumlar

İki günde gerçekleşen kongrenin birinci gününde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 12; ikinci gününde ise Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde 10 olmak toplam 22 oturum gerçekleştirilmiş ve bu oturumlarda toplam 96 tebliğ sunulmuştur. Kongredeki

oturumların eş zamanlı olması nedeniyle bütün tebliğleri dinlemek mümkün olmasa da her oturumdan en az bir tebliği dinlemeye özen gösterilmiştir. Bu çalışmada oturumlar hakkındaki bilgilerde kongre programına göre genellikle ilk tebliğlere yer verilmeye çalışılsa da bazı oturumlarda iki ya da üç tebliğ konusuna geniş yer verilerek çalışma 27 tebliğ ile sınırlandırılmıştır. Kongre başlığında herhangi bir temanın olmaması kongrenin ilk defa düzenleniyor olması nedeniyle daha genel ve kapsamlı bir etkinlik olması hedeflendiği izlenimi uyandırmaktadır. Kongre programına bakıldığında genel bir tema belirlenmemiş olsa da her oturumda tebliğ konuları arasında bütünlüğe dikkat edilmiş olması oldukça önemlidir. Konuşmacılar genelde Türkiye’den katılımcılardan oluşurken az sayıda akademisyen yurt dışından katılmıştır. Bunun yanı sıra kongrede sadece bir oturumda 6 tebliğ İngilizce sunulmuştur. Kongre, ilk gün Prof. Dr. Salime Leyla GÜRKAN, “Mezopotamya Efsanelerinin Tevrat ve Kur’an Kıssalarıyla Benzerliğine Yönelik Olarak Yeni Ne Söyleyebiliriz? başlıklı tebliğ ile başlamış, ikinci gün Dr. Nevfel AKYAR’ın “Sasani Resmî İdeolojisinin Oluşturulma Süreci” başlıklı tebliğiyle sona ermiştir.

3.2.1. 1. Gün: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İlk gün Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi salonlarında gerçekleşen kongrenin 12 oturumunun başlıkları sırasıyla 1) Tevrat, Kur’an ve Kıssalar; 2) Hristiyanlık: Tarih ve Dini Literatür; 3) İslam ve Batı; 4) Yahudilik: İnanç, İbadet ve Uygulamalar; 5) Dinler ve Din Eğitimi; 6)Yahudilik: Kutsal Metinler; 7) Hristiyanlık: Dini Şahsiyetler; 8) Protestan Hristiyanlık; 9)Yahudilik: Dini Topluluklar; 10) Ortodoks Hristiyanlık; 11) Hristiyanlık: İnanç ve Kabuller; 12) Türk Dünyasında Din Araştırmaları başlıklarından oluşmaktadır.

Birinci oturumda; Prof. Dr. Salime Leyla GÜRKAN, “Mezopotamya Efsanelerinin Tevrat ve Kur’an Kıssalarıyla Benzerliğine Yönelik Olarak Yeni Ne Söyleyebiliriz? başlıklı tebliğinde başta Gılgamış Destanı olmak üzere Sümer-Babil efsanelerinin bazı Tevrat’ın Yahvist yaratılış ve Nuh tufanı kıssaları ile içerik bakımından benzer yönleri olduğunu ifade ettikten sonra söz konusu metinsel/anlatısal benzerliklerin Kur'an kıssaları açısından nereye oturduğuna ve Tevrat için geçerli olan durumdan farklılık gösterip göstermediğine dair değerlendirmelerde bulundu.

Aynı oturumda Prof. Dr. Mustafa BAŞ, “Zülkarneyn ve Yecüc-Mecüc Kıssasına Farklı Bir Bakış” başlıklı tebliğinde Kehf Suresinin 83-99. Ayetlerinden hareketle Allah'ın Zülkarneyn'e yeryüzünde hâkimiyet verdiğini, dünyanın en batısına daha sonra dünyanın en doğusuna giderek fethettiğini aktardı. Kur'an yaşamış ve hakkında bilgi istenen bir dünya hükümdarından bahsederken dünyada onun yaptırdığı set ve arkasındaki kavmin hala bulunmadığını belirten Baş, Zülkarneyn kıssasının zihinlerde soru işaretleri uyandırdığını dile getirdi. Baş, Zülkarneyn'in yaşadığı dönemde paralel bir evrenin kapılarını mı kapadı? şeklindeki soru ile konuşmasını tamamladı.

İkinci oturumda; Doç. Dr. Halil TEMİZTÜRK, “Yuhanna İncili’ni Hristiyan Mistik Geleneği Perspektifinden Okumak” başlıklı tebliğinde Hristiyanlığın Roma takibatında olduğu erken dönemde yaşanan baskılar ve bunun sonucunda doğan apokaliptik beklentiler insanların mistik düşünce ve yaşam tarzlarına doğrudan etki ettiğini ve Hristiyan mistiklerin, kurtuluşun Hz. İsa ve havarileri gibi sade yaşamdan, tefekkürden ve Benediktenlerin “ora et labora” olarak formüle ettiği “dua et ve çalış” ilkesinden geçtiğini düşünerek, asketik bir yaşama sahip olduklarını ifade etti. Hristiyan mistisizminin temel referans kaynağı olarak öne çıkan Yuhanna İncili’ni, sahip olduğu dinî arka plan ve etkilendiği kaynaklar çevresinde değerlendirdi.

Üçüncü oturumda; Prof. Dr. Cemal TOSUN, “Almanya’da Devlet Kilise Hukuku ve Müslüman Cemaatlerin Hukuki Tanınması” başlıklı tebliğinde Almanya’da Din-Devlet ilişkilerinin 1949 Alman Anayasasının 4., 7. ve 140. Maddeleri çerçevesinde düzenlendiğini, dini cemaat olarak tanınma hususunun ise 140. Maddeyle tanınan Weimar Anayasası’nın 137. Maddesine göre gerçekleştiğini ifade etti. Devlet-dini cemaat sözleşmelerinin, dini cemaatler konusunda tarafsızlığı (neutralitaet), eşitliği (paritaet) ve hoşgörüyü (Toleranz) garanti altına aldığını ve bu sayede Devlet-Kilise Sözleşmeleri, devlet ile dini cemaatler arasındaki ilişki kurallarını ve işleyişi belirlediğini Berlin, Hamburg, Bremen ve Hessen gibi bazı eyaletlerde bazı Müslüman dini cemaatlerin tanınma işlemlerinin tamamlanmış olduğunu ve sözleşmelerin imzalandığı belirtti. Yedinci gün yani Şabat hakkında kısaca bilgi verdikten sonra yedinci yıl yani “Şemita yılı” ve buna bağlı olarak gelişen Şemita döngüsü ve bu döngünün bitiminde başlayan Yovel yılı hakkında bilgilere yer verdi.

Dördüncü oturumda; Prof. Dr. Sami KILIÇ, “Yahudilik’te Yedinci Yıl: Şemita, Şemita Döngüsü ve Yovel” başlıklı tebliğinde Yahudilerin çizgisel bir zaman inancına sahip olduklarını takvimlerinin bir başlangıcının ve bir de sonunun bulunduğunu belirtti. Bu bağlamda Yahudi takviminin kâinatın ve insanın yaratılmasından başladığını ve yedi bininci yıldan sonra kâinatın ve zamanın sona ereceğini ifade etti. Kılıç, Yahudi zaman inancına göre kâinatın genel ömrünün haftanın her günü bin sene kabul edilerek yedi yıl olarak kabul edildiğini söyledi.

Beşinci oturumda; Prof. Dr. Recep KAYMAKCAN, “Türkiye’de Din Derslerinde Hristiyanlık Öğretimi Üzerine Boylamsal Bir Değerlendirme” başlıklı tebliğde ders kitaplarında Hristiyanlıkla ilgili diğer konuların yanı sıra yoğun olarak Hz. İsa, Kutsal Kitap ve Pavlosun Hristiyanlıktaki rolü konularına yer verildiğini, 1999 sonrası ilköğretim ve ortaöğretim DKAB ders programı ve kitapları 2005 ve 2018 yıllarında içerik ve yaklaşım açısından temel değişiklikler yapıldığını vurguladı. Yenilenen bu iki dönemdeki DKAB programları ve kitaplarında İslam dışı dinler öğretiminde içerik ve yaklaşım açısından nasıl bir değişimin olduğunu 8 ana başlıkta boylamsal açıdan analiz etti.

Altıncı oturumda; Prof. Dr. Nermin ÖZTÜRK, “Tanah’ta Sudan Geçme Metaforları” başlıklı tebliğinde Tanah’ta aralarında İbrahim, Yakup, Musa, Yeşu, Elişa, İlyas gibi bazı önemli şahsiyetlerin de bulunduğu kimi hikâyelerde sudan geçme olayının bulunduğunu ve en meşhurunun da Musa’nınki olduğunu ifade etti. İsrailoğulları’nın kutsal topraklara ulaşma serüvenindeki son derece önemli bu geçişler başta olmak üzere Tanah’taki diğer sudan geçme motiflerini literal anlamlarının yanı sıra metaforik/sembolik olarak da değerlendirmenin mümkün olduğunu belirtti. Sudan geçiş motiflerinin, geçiş tamamlanmadan ya da Kutsal’a ulaşmadan önce geçilmesi gereken tehlikeli bir eşik alanını temsil ettiği yönünde sembolik bir anlam içerdiğini söyledi.

Yedinci oturumda; Doç. Dr. Ahmet TÜRKAN, “Papa IX. Pius’un Temsilcisi Olarak İstanbul’a Gelen Innocenzo Ferrieri’nin Dini ve Siyasi Liderlerle Olan Temasları Üzerine Değerlendirme” başlıklı tebliğinde Ferrieri’nin 1847’nin sonunda Roma’dan ayrılarak İstanbul’a geliş süreci ve karşılanması, İstanbul’da üst düzey Osmanlı yetkilileri ile Latin ve Doğu Katolik Kiliselerine dair yaptığı görüşmeler, İstanbul’daki Ermeni ve Ortodoks Kilisesi yetkilileri ile olan temasları ve bu temasların daha sonraki Doğu-Batı Kiliseleri arasındaki ilişkilere dair etkisini Osmanlı Arşiv Belgelerinin yanında dönemin yerli ve yabancı gazeteleri temelinde mukayeseli olarak ele aldı.

Sekizinci oturumda; Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI, “Seçilmişlerin Günahkârlığı (Simul justus et peccator): Martin Luther’de Vaftizin İnsan Fıtratı Üzerindeki Tesiri” başlıklı tebliğinde Hristiyan teolojide aslî günahtan kurtulmanın yegâne yolunun vaftiz olarak İsa Mesih’in çarmihına iştirak etmek olduğunu ancak bununla birlikte, vaftiz olan kişilerin, aslî günahtan önceki insan fıtratına dönüp dönmediği (veya dönüşüp dönüşmediği) hususunun tartışmalı olduğunu ifade etti. Platoncu felsefenin izinden giden Augustine, vaftizden sonra da insanın kötülüğe meylinin sürdüğünü savunurken, Aristoteles felsefesini izleyen Aquinas, vaftizin, insanı aslî günahtan kurtarıp, aslî günah önceki haline dönüştürdüğünü savunmuştur. Her ne kadar vaftizden sonra, insanın kötülüğe meyli yok olmasa da Aquinas’a göre bu meyil potansiyel halde bulunduğu sürece günah sayılmaz. Luther ise, Augustine’i takip ederek, vaftizden sonra da insan fıtratının kötülüğe meylinin devam ettiğine ve bu meylin bizatihi (potansiyel halindeyken bile) günah olduğunu iddia etmiştir. Tarakçı, Luther teolojisinin muhtemelen en meşhur sloganının “Simul justus et peccator” (Hem aklanmış hem de günahkâr) olduğunu ifade etti.

Dokuzuncu oturumda; Doç. Dr. Mahmut Salihoğlu, “Bir Kripto Yahudi Cemaat: Meşhed Yahudileri” başlıklı tebliğinde 19. yüzyılda İran’da Kaçar yönetimi altında Meşhed Yahudilerinin yaşadığı zorla din değiştirme ve iki dinli hayat tecrübesinden bahsederek Meşhed Yahudilerinin hangi şartlar altında İslam’ı kabul ettiğini ve Cedide’l-İslam tecrübesini Marranolar ve Sabataycılar örnekleri ile mukayeseli olarak ele aldı.

Onuncu oturumda; Prof. Dr. Mehmet Alparslan KÜÇÜK, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin 100. Yılında Türk Ortodoks Kilisesi ve Mabet –İkon İlişkisi (Hz. Meryem/Meryem Ana Örneği) başlıklı tebliğinde Ortodoks Kiliselerinde, bazı ikonaların daha fazla ön plâna çıktığı hatta ikonalara konu olan şahısların, varlıkların veya olayların dinî mekâna isim olarak verildiğine dikkat çekerek buna en iyi bir örneğin “Hz. Meryem/Meryem Ana” olduğunu ifade etti. Hatta Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin merkezi olarak hizmet veren dinî mekânın adını Meryem Ana'dan aldığını ve kiliseye “Türk Ortodoks Merkez Meryem Ana Kilisesi” denildiğini aktardı. Ayrıca Kilise içerisinde, Meryem Ana'nın (Hz. Meryem) ölümü başta olmak üzere yaşamından örnekler ihtiva eden çok sayıda ikonanın yer aldığını ve Türk Ortodoks Kilisesi'nin, dinî mekân ve ikon(a) anlayışı açısından Ortodoks Kiliseleri ile benzerlik gösterse de millî konulardaki hassasiyeti, duaların ve ayinlerin Türkçe ifa edilmesi gibi bazı dinî anlayış ve uygulamalar noktasında diğer Ortodoks Kiliselerinden farklılık gösterdiğini belirtti.

Onbirinci oturumda; Doç. Dr. Zekiye Sönmez, “Hristiyanlık'ta Şehitlik ve Kadın Şehit Pertepua Örneği” başlıklı tebliğinde Hristiyan şehitolojisinin (martyrology) temellerinin Yahudi şehitlik hikâyelerini içeren en eski metinler kabul edilen kanon dışı II. ve IV. Makkabiler kitaplarında yer aldığını ve bu kitaplardaki şehitlerin hikâyeleri, Roma zulümlerine karşı samimi direnişi teşvik etmek amacıyla Hristiyan yazarlarca kullanıldığını ve bunlardaki dolaylı kefarete kavramının hem Hristiyan teolojisinin merkezi bir unsuru hem de şehitliğin hayati bir bileşeni olduğunu belirtti. Pavlus'un yanı sıra Yeni Ahit yazarlarından Yuhanna'nın da İsa'nın “gönüllü ölümü” tercih ettiğini söyleyerek, bu durumun İsa Mesih'i Hristiyan şehitliğinin ilk arketipi veya proto-şehidi yaptığını ifade ettikten sonra Hristiyanlıkta şehitliğin kısa tarihçesi ve mahiyeti bağlamında Perpetua'nın şehitlik hikâyesinden bahsetti.

Onikinci oturumda; Prof. Dr. Ali Selçuk ve Dr. İbrahim Karaca'nın hazırladığı “Ehl-i Haklar Örneğinde Türk Kültüründe Donadon İnancı” başlıklı tebliğde etnografik alan çalışmasına dayalı olarak 2017-2019 yılları arasında Ehl-i Hakların yoğun olarak yaşadığı İran'ın Tebriz, Kirmanşah ve Tahran şehirlerinden elde edilen verilerle Ehl-i Hak inancında Donadon inancı ve gündelik hayata yansımaları ele alındı.

3.2.2. 2. Gün: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

İkinci gün Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sezai Karakoç (Güvercinlik) ve Fuat Sezgin salonlarında eş zamanlı gerçekleşen 10 oturumun başlıkları sırasıyla 1) Dinler Tarihi Araştırmaları ve Metodoloji; 2) Dinler Tarihi Araştırmaları ve Fenomenoloji; 3) Dinlerde Kutsal Zaman; Kutsal Mekân ve Ziyaret; 4) Yeni Dini Hareketlerde İnanç ve Uygulamalar; 5) İngilizce Sunumlar; 6)Hint Dinleri; 7)Japon Dinleri; 8) Yeni Dini Hareketler; 9) Dinler: Ekoloji, Ezoterizm ve Hukuk; 10)İran Dinleri başlıklarını taşımaktadır.

Birinci oturumda¹⁸; Prof. Dr. Mustafa ALICI, “Comparum in Compariones: Dinler Tarihinde Klasik, Modern ve Postmodern Mukayeselerin Mukayesesi” başlıklı tebliğine Gustav Jung’un 1929 yılında “Altın Çiçeğin Sırrının Yorumu” adlı eserinde Batı’nın her şeyi yöntemle ve yönelimle çözmeye çalıştığını ve her şeyi metoda uyguladığını” ifade eden sözleriyle başladı. Batılı bir bilim dalı olan Dinler Tarihi’nin yöntemle hareket etmesinin doğal olduğunu belirtti. Geleneksel olanlardan farklı olarak günümüz Dinler Tarihi metodolojilerinde tarihsel mukayeseli yaklaşımda gözlemlenen benzer ve nesnel olanlara vurgu yerine artık çok güncel, ortak ama öznel olanda ısrar eden bir anlayış geliştirerek evrensel dinlerin normatif teolojileriyle uyumlu oluştan dönüşerek çok daha açık uçlu, çok kültürlü antropolojilerle uzlaşma içinde oluşa yöneldiğini ifade etti. Son olarak genç araştırmacıların klasik dönemde kalmamalarını deskriptif ya da fenomenolojik yöntemlerden ziyade daha kognitif yöntemleri kullanmalarını önerdi.

Aynı oturumda Prof. Dr. Mustafa ÜNAL, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Din Anlayışı” başlıklı tebliğinde, Jean Paul ROUX’un eserinden hareketle Türklerin karşılaştıkları bütün dinleri kolay bir şekilde kabul ettiklerini ifade ederek İslam ile karşılaşan Türklerin kendine has bir Türk İslamı ortaya koyduklarını belirtti. Osmanlı devlet-din-halk yönetimi bağlamında köy dindarlığından daha ziyade şehir dindarlığının teşvik edilmiş olduğunu, köylere din hizmetleri götürülmediğini, şehirlerde de İslam’ın günlük ibadet uygulamasından daha çok törensel uygulamalarının ön planda olduğunu ifade etti. Din eğitiminin de medreselerde Arap ülkelerinden gelen Eş’ari mezhepli mollalar tarafından Eş’ari anlayış merkezli yürütüldüğünü belirtti. Cumhuriyet’in kurulması ile birlikte çok az da olsa, Osmanlı’nın rasyonel gelenekçi din eğitimi içinde kırıntı olarak kalabilmiş M. Şemseddin GÜNALTAY, Yusuf Ziya YÖRÜKAN, Ömer Nasuhi BİLMEN, Elmalılı Hamdi YAZIR, Ahmet Hamdi AKSEKİ, Hasan Basri ÇANTAY, Mehmet Akif ERSOY gibi akıllı, ahlaklı, milliyetçi, vatanperver Müslüman din adamları yetiştiğini ve bu isimler sayesinde meydana gelen önemli dini çalışmalardan bahsederek, Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet dönemi din anlayışını mukayeseli olarak değerlendirdi.

Aynı oturumda Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK, “Huston Smith’in Hayatı, Eserleri ve Dinler Tarihine Katkısı” başlıklı tebliğinde Amerikan asıllı Prof. Dr. Huston Cummings Smith’in (31 Mayıs 1919 - 30 Aralık 2016), önemli bir dinler tarihçisi olarak Batı’da ve bilhassa Amerika’da çok iyi tanınmasına rağmen ülkemiz dinler tarihçileri arasında fazla rağbet görmediğini ifade etti. *The Religions of Man* ve *The World's Religions* ismiyle yayınlanan kitabının karşılaştırmalı dinlere giriş mahiyetinde olduğunu ve 2 milyondan fazla satmış Dinler Tarihi açısından önemli eserler olduğunu belirtti. Ayrıca Smith’in en özgün tarafının dinleri sadece teorik yönden çalışması değil, bilakis onları pratikte de hayatına tatbik etmesi olduğunu söyledi. Ayrıca Smith’in görüşleri etrafında Dinler Tarihi alanında metodoloji sorununa işaret ederek, “Bir dini anlamak için nasıl bir yöntem takip etmeliyiz?” kadim sorusunu tartıştı. Bu çerçevede Hindu Vedanta, Zen Budizm ve Sufi İslam’ını hayatı boyunca uygulamaya devam

---

¹⁸ Kongrenin ikinci gün birinci oturumunu izlemek için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=3DNUZLHy0wU>

ettiğini daha gençliğinde Gerald Heard ve Aldous Huxley'in etkisiyle Metodist anlayıştan mistisizme meylettiğini aktardı.

Aynı oturumda Prof. Dr. Bekir Zakir ÇOBAN, “Türkiye’deki Lisansüstü Dinler Tarihi Tezlerinde Metodoloji Sorunu” başlıklı tebliğine sadece Dinler Tarihinde değil, Türkiye’de sosyal bilimler alanında yapılan hemen her tezin yazım aşamasında en zor kısmının yöntem olduğunu belirterek başladı. Dinler Tarihi alanında 2018-2023 arasında yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinden bazı örneklerle yöntem sorununun ortaya koyarak Türkiye’de Dinler Tarihi metodolojisi ile ilgili literatüre dair bir değerlendirmede bulunarak önerilerde bulundu. Lisansüstü derslerde anlatılan tarih, karşılaştırma, fenomenoloji, hermenetik, linguistik gibi temel ve yardımcı yöntemlerin çoğunlukla tezlerde ilgili kısımda bahsedilmesinin lüzumlu olduğunu ancak incelediği bazı tezlerde kullanılan yöntemin tezle ne kadar alakası olup olmadığından şüphe duyduğunu ifade etti. Hatta fenomenoloji ve hermenetik gibi bazı yaklaşımların ne olduğuna dair öğrencilerimizin kafasında bir netlik oluşmadığını vurguladı.

İkinci oturumda; Prof. Dr. Canan SEYFELİ, “Geleneksel Yoruba Dininde Sistemik Evren Algısı” başlıklı tebliğinde Geleneksel Yoruba Dini’nde, dünya hayatının biçimlenmesinde yaratılış ve ölüm sonrası hayata dair inançların önemli rol oynadığını ifade etti. Yaratılış ve ölüm sonrası hayat fikri dünya hayatını ve insan yaşamını biçimlendirirken duyular ötesi alem fikrinin duyular alemine dair bir yaşam biçimi sunduğunu ve iki alemde de en yüce Olodumare olduğunu belirtti. Yaratılışta Olodumare’nin önünde secdeye kapanıp dileklerde bulunan ve kendilerine görev kapsülleri verilen Orişaların tanrısal alemin tanrısal varlıkları olduklarını ve ritüellerde etkili oldukları aktardı. Ayrıca Yoruba mitlerinin yaratılış, dünya hayatı ve ölüm sonrası yaşama dair fikirler hususunda büyük bir sembolik dile sahip olduğunu ve bu dilin ürettiği anlama kendine özgü bir sistemi bulunduğunu söyledi.

Üçüncü oturumda; Prof. Dr. Kemal POLAT, “Rus Ortodoks Kilisesinde Vaftiz Bayramı ve 19 Ocak Uygulamaları” başlıklı tebliğini çevrimiçi sundu. Polat, tebliğinde Rus Ortodoks Kilisesi’nin 12 önemli bayramlarından birinin de her yıl 19 Ocak günü kutlanan Kreşeniye (Kutsal Vaftiz Günü) olduğunu ve bu günün Kutsal Vaftiz Bayramı olarak da kutlandığını ifade etti. Daha sonra Ortodoks Hristiyan inancına sahip olan ülkelerde Vaftiz Günü Bayramı suyun kutsanması ile başladığını binlerce kişinin katılımıyla "buzlu suda yıkanma geleneği" ile İsa’nın vaftiz edilmesinin anıldığını, su ile hastalıkların tedavi edildiğini ve günahlardan arındırıldığı yönünde bir inancın olduğunu ifade etti.

Dördüncü oturumda; Prof. Dr. Süleyman TURAN, “Yeni Dini Hareketler ve İnanç Boyalı, Pazar Odaklı İstismar” başlıklı tebliğinde dünya genelinde on binlerce hareketin faaliyet yürüttüğü ve bunların sergiledikleri özellikler bakımından farklılaştıkları dikkate alındığında hepsi için genellemede bulunmak mümkün değilse de, resmî internet siteleri ve söylemleri incelendiğinde Yeni Dini Hareketlerin¹⁹ (New Religious Movements), önemli bir

---

¹⁹ Yeni dini hareketler konusunda bkz. M. Ali Kirman, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, Nobel Yay. 2. basım, 2023, Ankara; Süleyman Turan & Emine Battal (Ed.), *Yeni Dini Hareketler Ansiklopedisi*, Erkam Yay. 2020, İstanbul.

kısımının dini ve manevi unsurları birer kamuflaj olarak kullandığı ve temelde ise siyasi, ekonomik ya da farklı çıkarlar peşinde koştuğu; bir diğer ifadeyle hareketlerin üye ve katılımcılarının beklentilerini çeşitli şekillerde istismar ettikleri yönündeki görüşlerini örneklerle ifade etti. Ekonomik yapıları ve para konusundaki yaklaşımları incelendiğinde yeni dini hareketlerin farklı tutumlar sergileyebildikleri anlaşılmaktadır. Bazılarının çeşitli mal ve hizmetlerin satışından gelir elde ederken bazılarının da üyelerini dilendirdiklerini belirtti.

Beşinci oturumda; Dr. Nicola M. Camerlongo, “Influence and Parallelism From Zoroastrianism To Gnostic, Abrahamic and Central Asian Religions” başlıklı tebliğini İngilizce sundu. Zerdüştlükten Gnostik, İbrahimi ve Orta Asya Dinlerine Etki ve Paralellik konusunu tarihsel, felsefi, mitolojik, dini (inanç), edebi (kutsal metinler) ve etki bakımından analiz etti. Karşılaştırmalı analizler neticesinde meleklerin yüceltici, savaşçı, koruyucu, şifacı, bekçi, haberci, açığa çıkarıcı, bilen, rehber rollere sahip olduklarını Tanrıların da iyi ve kötü şeklinde algılandığını ifade ederek Zerdüştlük ile diğer dinler arasındaki benzer ve farklı yönleri mukayeseli olarak analiz etti.

Altıncı oturumda; Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK, “S. Radhakrişna'nın Gözüyle Hint Düşüncesinin Semitik Dinlere Etkisi” başlıklı tebliğinde S. Radhakrişna'nın Hint ve Batı kültürleri arasındaki benzerlikleri ile bunları yorumlama biçimlerini ele aldı. XX. yüzyılın önde gelen Hint düşünürlerinden biri olan ve Hint düşüncesinin Batı dünyasında tanınmasına önemli katkılar sunan S. Radhakrişna'ya göre geleneksel Hint medeniyeti, temel özellikleri bakımından antik Sümer, Mısır ve Minos medeniyetleriyle aynıdır. Görülen yüzeysel farklılıklar, söz konusu medeniyetlerin coğrafi çeşitliliği ve yerel sosyo-kültürel şartlarının bir sonucudur. Zaten Rigveda'da ifade edilen Hint düşüncesi de dönemin İran, Grek, Roma, Kelt, Germen ve Slav medeniyetleriyle arasında gerçekleşen önemli yakınlıklara dikkat çeker. Gök Baba (Dyaus Pitar, Jupiter), Toprak Ana, Varuna, Şafak Tanrısı Usas ve Güneş gibi tanrısal varlıklar Hintliler ve Yunanlılarda aynıdır. Yitik, Greklerin Olimpos merkezli tanrıları ile Veda İlahilerinde zikredilen tanrısal varlıkların her ikisinin de ataerkil ve kabile anlayışına dayanması bakımından benzerlikleri olduğunu ifade etti.

Aynı oturumda Prof. Dr. Hammet ARSLAN, “Asi Bir Bilge Olarak Sidharta Gotama Sakyamuni: Budist Öğretide Hinduizm Eleştirisi” başlıklı tebliğine kongrenin ikinci günü ilk oturumunda K. Albayrak'ın tebliğine konu olan Houston Smith'in “The World's Religions” adlı eserinde Buda için “Asi Bilge, İsyankâr Aziz” başlıklarının geçtiğini ifade ederek başladı. Arslan, özellikle de Theravada geleneğine göre Buda'nın tanrı, peygamber veya tanrının temsilcisi gibi bir vasfa sahip olmadığını ve onun etrafında toplanan insanların da onun ne veya kim olduğunu merak ettiğini Tanrı mı, melek mi, aziz mi? olduğunu sorguladıklarını belirtti. Buda'nın bu yöndeki bütün sorulara “aydınlanmış bir birey” olduğu yönünde cevaplar vermiş olduğunu ifade etti. Ardından Buda'nın acı ve ızdırap içerisinde olan bireyleri arınma, aydınlanma ve kurtuluşa götürmeyi hedefleyen bir öğretmen, lider, usta, üstat olduğunu vurgulayarak Buda'nın Hint kültürüne eleştirilerini ve itirazlarını ortaya koydu.

Yedinci oturumda; Dr. Öğr. Üyesi Yetkin KARAOĞLU, “Japon Yeni Dini Hareketlerinin Dinler Tarihi Çalışmalarına Açısından Önemi” başlıklı tebliğinde Japon Yeni Dini Hareketleri (YDH) genel bir eğilim olarak, Şintoizm'in ve Japon halk inançlarının çoğulcu tanrı anlayışlarına karşılık hiyerarşik yapıdaki tek tanrı anlayışına eğilen etiyojoloji tasavvurlarını benimsediklerini ifade etti. Ona göre Şintoizm'de bağımlı-bağımsız birçok tabiatüstü güç ve tanrıya ibadet edilmektedir. Bu ise toplumda çeşitli dini anlayışların ortaya çıkışıyla ilgili olmuştur. Japon YDH'leri, kurtuluş anlayışları bakımından diğer bölgelerdeki dini geleneklerden de farklılık göstermiştir. Bu açıdan onlar, Sami din geleneğine mensup kurumsal dinleri (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam) ve dini hareketlerinkine benzer sona dair kurtuluş tasavvurlarından ziyade yaşamın/varlığın birliği ve sürekliliği ekseninde bir kurtuluş sürecine odaklanması nedeniyle Japon YDH'ler tarihi ve fenomenolojik süreçleri, tanrı ve kurtuluş anlayışları açısından önemini vurguladı.

Sekizinci oturumda; Doç. Dr. Ümit Harun AKKAYA, “Yeni Bir Dini Hareket Olarak Bahailik'te Tebliğ'in Sosyolojisi” başlıklı tebliğinde Bahailik hareketinin “tebliğ” metodunu Din Sosyolojisi perspektifinden tipolojik ekseninde çok yönlü olarak ele aldı. Akkaya, İran yöresinde ortaya çıkan ve Osmanlı topraklarında büyüyen Bahailik'in görece daha fazla yayılım gösteren bir dini hareket olduğunu ifade etti. Max Weber'in tipolojik yaklaşımı “Karizmatik Otorite”sini esas alarak Bahailikte tebliğ meselesini hareketin kutsal metinleri çerçevesinde analiz etti.

Dokuzuncu oturumda; Prof. Dr. Münir YILDIRIM, “Çevre Sorunları Bağlamında Kutsal Tabiat'ın Teşekkülü ve Dinlerin Katkısı” başlıklı tebliğinde din ve çevre ilişkisi bağlamında çevre sorunlarının insanlığın en büyük problemlerinden biri olduğunu vurguladı. İnsanoğlunun çevre sorunları karşısında maddi anlamda kanunlar, kurallar ortaya koyduğunu ancak manevi anlamda dinlerin insana ne tür sorumluluklar ya da bilinç yüklediğinin tartışılmasını gerektiğini ifade etti. Bu bağlamda Hint ve Japon dinleri ile semitik dinler olarak sınıflandırılan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın çevreyle ilgili bakış açılarını mukayeseli olarak analiz etti. Yıldırım, özellikle ilkel dinler ile Türklerin inanç sisteminde çevre ile ilgili bir sorunun olmadığını dini inanışlarının çevreden bağımsız olmadığını öneminden bahsetti. Ancak ilahi dinlerde insanın ön plana çıkmasıyla çevrenin adeta insanın hizmetine sunulması ya da insanın tabiata sahip olma anlayışı ile çevre sorunlarının ortaya çıktığını ifade etti.

Onuncu oturumda; Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin SULAR, “Zerdüştiliğin Doğal Afetlere Yaklaşımı” başlıklı tebliğinde tarihin her döneminde doğal afetler insanlar için büyük bir tehdit meydana getirdiğini, can ve mal kaybına neden olduğunu ve insanların doğa hakkındaki bilgileri sınırlı olduğundan dolayı yaşadıkları doğal afetleri dinle ilişkilendirerek dua ve törenlerle tanrıdan/tanrılardan yardım istediklerini ifade etti. Çalışmasında Zerdüştiliğin temel kaynağı Avesta; bunun yanında Bundehişn, Mînu'yı Hîred ve Ârdâvirafname gibi Pehlevi metinlerine müracaat ettiğini belirten SULAR, Zerdüştilikte doğal afetler dâhil her türlü kötülüğün müsebbibi, düalist teolojide yer alan Ehrimen'e nispet edildiğini belirtti.

DEĞERLENDİRME

Bir disiplin olarak 19. Yüzyılın sonlarında Batı’da ortaya çıkan Dinler Tarihi Osmanlı’nın son döneminde Darülfünun’da okutulan Tarih-i Edyan dersleri ile Cumhuriyet’in ilanından sonra 1949’da Ankara’da kurulan ilk İlahiyat Fakültesi’nde²⁰ Dinler Tarihi çalışmaları sayesinde akademik anlamda hız kazanmıştır. Özellikle “ilk kuşak” olarak da ifade edilen Dinler Tarihçileri ve onların yetiştirdiği öğrencilerin çalışmaları sayesinde bugünlere gelmiştir. Türkiye Dinler Tarihi Derneğinin 1993’te kurulması ve daha sonra 2004’te Avrupa Din Bilimleri Derneği’ne (EASR), 2005’te de Uluslararası Dinler Tarihi Derneği’ne (IAHR) üye olması oldukça Türkiye’deki Dinler Tarihi çalışmalarına son derece önemli katkılar sağlamıştır. Günümüzde sayısı iki yüz civarında olan Dinler Tarihçilerinin 29-30 Eylül 2023’te I. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi’nde bir araya gelmesi ve kongrede 96 tebliğin sunulması akademik, sosyal ve kültürel anlamda önemli kazanımlar ortaya çıkarmasıyla birlikte Dinler Tarihi disiplinin Türkiye’de geldiği noktayı değerlendirme olanağı sağlamıştır.

* Akademik sonuçları bakımından Kongre’nin son derece verimli olduğunu ifade etmek gerekir. Çünkü son yıllarda Türkiye’de Covid-19 küresel salgını ve 6 Şubat 2023’te meydana gelen depremler nedeniyle bilim insanları yüz yüze bilimsel toplantılara uzak kalmıştı. Kongrenin en önemli avantajı yüz yüze yapılmış olmasıdır. Bunun yanı sıra lisans ve lisansüstü öğrencilerle halen üniversitelerde görev yapan ve emekli olan akademisyenleri bir araya gelmesi kongrenin en önemli çıktıları arasında söylenebilir. Bir diğer husus ise son zamanlarda belli sebeplere bağlı olarak çevrimiçi bilimsel toplantıların artması ve bilimsel toplantıların otellerde yapılması oldukça yaygın bir hal almasına rağmen kongrenin Üniversite ortamında yapılmış olması oldukça önemlidir.

* Kongre’nin Cumhuriyet’in 100. Yılı, Derneğin de 30. kuruluş yılı anısına tertip edilmiş olması oldukça anlamlıdır. Kongre’nin birincisinin düzenlenmiş olması ilerleyen yıllarda düzenli olarak devam edeceği mesajı verilmesi ve Kongre açılış konuşmasında Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Durmuş ARIK’ın da ilerleyen yıllarda iki senede bir kongre düzenlenerek geleneksel hale getirilmek istenmesi yönündeki vurgusu oldukça önemlidir. Kongrelerin yeni bakış açıları sunma ve akademik bilgi paylaşımı gibi önemli katkıları bu kongrede de hem tecrübe edilmiş hem de gözlenmiştir.

* Kongrenin titiz bir çalışma sonucu hazırlandığı oturum başlıklarına yansıdığı gibi oturumlarda konu bütünlüğüne dikkat edilmiş olması oldukça önemlidir. Ancak kongre başlığında herhangi bir temanın belirlenmemiş olması bir eksiklik gibi görülse de ilk olması hasebiyle daha kapsamlı ve genel olması hedeflendiği anlaşılmaktadır. Oturumlarda daha çok Dinler Tarihinin temel problemlerini ele alan çalışmaların yoğun olduğu görülmüştür. Dinler

---

²⁰ Münir, Koştaş "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü, Bugünü)". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 41 (1999): 141-184, s.149.

ve Din Eğitimi başlığı olmasına rağmen Türkiye’de ortaöğretim ve yükseköğretimde Dinler Tarihi dersinin öğretimini konu alan herhangi bir tebliğin olmaması bir eksiklik olarak görülebilir.

* Kongrede sunulan tebliğlerde ortaya çıkan ortak sonuç bakımından Dinler Tarihi araştırmalarından temel kaynaklara erişim, okuma ve yorumlama bakımından bilimsel titizlik öne çıkarken özellikle Dinler Tarihi alanında tamamlanan lisansüstü tezlerde yöntembilim probleminin varlığı olmuştur. Bu çerçevede dinler tarihçilerinin farklı yöntem ve teknikleri de ele alması gerekmektedir. Dinler Tarihi çalışmalarında metodoloji sorununa özellikle mukayeseli çalışmalarda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Farklı dini gelenekler ya da metinlerdeki kavramlar, kişiler, fenomenler ya da anlatılar arasında benzerlik ilişkisi kurulurken ya da farklar ortaya konurken bazı sorunlar ortaya çıkmakta ve araştırmacının sübjektif görüşleri genel ya da kesin bir sonuç olarak ifade edilmekte olup kongrede sunulan bazı tebliğlerde de buna ilişkin örnekler ortaya çıktığı kanaatindeyiz. İlk günün ilk oturumunda Prof. Dr. Salime Leyla GÜRKAN’ın da ifade ettiği gibi “iki şey arasında zayıf benzerlikten hareketle çok güçlü benzerlik kurma ya da genellemede bulunma ne kadar yanlış ise iki şey arasında güçlü benzerlikler karşısında herhangi bir ilişkinin olmadığını iddia etmek” de yanlıştır. Bu türden sorunlar Dinler Tarihi disiplininin objektiflik ilkesine ters düşmektedir. Bu nedenle genelde Dinler Tarihi çalışmalarında özel de ise mukayeseli çalışmalarda ilişki kurarken bilimin sınırları içinde temellendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca din dili açısından dinler tarihi araştırmalarında kutsal metinlerin literal ve metaforik dile sahip olduğu göz önünde bulundurulması da oldukça önemlidir.

* Kongre katılımcıları arasında sadece Dinler Tarihçilerinin olmaması az sayıda Din Sosyoloji, Din Psikolojisi, Kelam, Antropoloji ve Arkeoloji alanlarından akademisyenlerin bulunması Dinler Tarihi alanında gelecekte yapılacak disiplinlerarası çalışmalar açısından oldukça önemlidir. Yabancı katılımcı sayısının azlığı ve sadece bir oturumun İngilizce sunumlara ayrılmış olması Kongre’nin uluslararası olmadığı düşünüldüğünde bir eksiklik olarak değil zenginlik olarak görmek mümkündür.

*Tebliğlerde özellikle bu alanda lisansüstü öğrenim gören genç Dinler Tarihçileri için yeni araştırma konuları önerilirken tekrar eden çalışmalardan kaçınmak gerektiği belirtildi. Kongre’de Türkiye’de dinler tarihçiler tarafından az çalışılan ya da hiç çalışılmayan “ennesgram”, “metaverse”, “Hint ve Japon dinleri”, “Huston Smith”, “trans hümanizm”, “din arkeolojisi”, “sembolizm” ve “ezoterim” gibi konuların olduğu ifade edildi. Bu konular arasında yer alan “ezoterizm” Batı’da Dinler Tarihi alanında yoğun bir ilgi görülürken, Türkiye’de dinler tarihçileri arasında hak ettiği karşılığı bulamadığı görülmektedir. Kısa adı ESSWE (The European Society for the Study of Western Esotericism) olan topluluk, İsveç’in Malmö şehrinde bir araya gelerek Malmö Üniversitesinde 26-28 Haziran 2023 tarihinde

sempozyum düzenlemiştir.²¹ Topluluk 2007’den bu yana her 2 yılda bir toplanarak ezoterizmin temel ve güncel meseleleri üzerine faaliyetlerde bulunmaktadır. Türkiye’den de “ezoterizm” konusunu çalışan Dinler Tarihçilerin ESSWE’nin faaliyetlerine katılım göstermesi beklenebilir.

* Türkiye Dinler Tarihi Derneği’nin üyesi olduğu bir kuruluş olan EASR’nin (European Association for the Study of Religions) organizasyonu yıllık toplantısını 4-8 Eylül 2023 tarihleri arasında Litvanya’nın Vilnius Üniversitesi ev sahipliğinde “Religions and Technologies”²² teması üzerine gerçekleştirmiştir. Sempozyumda sunulan tebliğ başlıkları incelendiğinde, Türkiye’de tartışılan dinler tarihi meseleleriyle Avrupa’da tartışılan başlıklar arasında önemli farklılıkların olduğu görülmektedir. Yurtdışında Dinler Tarihi alanında tartışılan güncel meselelerin daha iyi anlaşılabilmesi adına EASR’ın 19-23 Ağustos 2024 tarihinde²³ İsveç’te düzenleyeceği bir sonraki sempozyumda Türkiye’den dinler tarihçilerinin de olması önem arz etmektedir.

*Kongrelerin akademik katkıları yanı sıra kongreye katılanlar arasında sosyalleşmeye, ağ oluşturmaya (network) ve farklı kültürden katılımcılarla tanışmaya katkı sağlamaktadır. Kongre sonrasında ortak projelerin hazırlanmasına katkı sağlamasının yanı sıra kişisel gelişime yönelik katkılar sağladığı gerçeğinden hareketle Dinler Tarihçilerini bir araya getirecek Koordinasyon toplantıları, Çalıştay, Kongre ve Sempozyumların düzenli olarak yapılması oldukça önem arz etmektedir.

Son olarak Türkiye’de Dinler Tarihi disiplinin gelecekte daha iyi konuma sahip olması bakımından alana ilişkin politik, etnik ve dini ideolojik (yapay) tartışmaların uzağında Dinler Tarihçilerinin bir din bilimi olarak “Dinler Tarihi” çalışmalarında tarafsızlık ilkesini koruyarak dini dışarıdan incelemesi ve herhangi bir dinin savunuculuğunu (apoloji) üstlenmemesi oldukça önemlidir. Dinler Tarihi dersinin yükseköğretimde sadece İlahiyat Fakültelerinde değil sosyal bilimlerin alanında Uluslararası İlişkiler, Tarih, Siyaset Bilimi, Hukuk, Arkeoloji, Antropoloji gibi lisansüstü programlarda öğrenim gören öğrencilere de verilmesi gelecekte Dinler Tarihine bütüncül ve disiplinler arası bakış açısı açısından katkı sağlayacaktır. I. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi’ni düzenlenmesine katkı sağlayan kurumlara ve Türkiye Dinler Tarihi Derneği’nin kurulmasında öncülük eden Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK başta olmak üzere Derneğin Yönetim Kurulu Başkanına, Bilim Kuruluna, Düzenleme Kuruluna, Sekreteryaya, Kongre görevlilerine ve konuşmacılara teşekkür eder, aramızdan ayrılan merhum Dinler Tarihçi hocalarımızı rahmetle anarız.

---

²¹ <https://www.esswe.org/Member-publications> (Erişim: 07.10.2023)

²² <https://www.easr2023.org/> (Erişim: 07.10.2023)

²³ <https://www.easr.eu/conferences/future-conferences/> (Erişim: 07.10.2023)

KAYNAKLAR / REFERENCE

- Ali Osman, Kurt, "Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11 / 1 (Haziran 2007): 425-431.
- Asife Ünal, "Kuruluşundan Günümüze Türkiye Dinler Tarihi Derneği ve Dinler Tarihi Bilimine Katkıları". Dini Araştırmalar 14 / 38 (Haziran 2011): 135-160
- Baki Adam, "Hikmet Tanyu'dan Günümüze Dinler Tarihi Çalışmaları", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 36 (1997): 509-520.
- Duygu, Mete, "Din Bilimci Ne Kadar Agnostiktir? Çağdaş Din Bilimlerinde Agnostisizm Sorunu" Kesit Akademi 14 (14): 396-409
- Günay Tümer, "Batıda Din Bilimleri Kavramı ve Dinler Tarihi Çalışmalarında Metodoloji", Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (27-30 Haziran 1989), Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Diyanet Vakfı Yayınları, No.55, 139-149.
- Harun Güngör, "Dinler Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Hikmet Tanyu ve Türk Dini Tarihi Çalışmalarına Katkısı" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, (1997), C.36, 521-529.
- İlbey, Dölek, "Modern Dönem Dinler Tarihi Araştırmalarında Usul Tartışmaları ve Günümüze Yansımaları" İslam Medeniyetinin Yapı Taşları V- Öğrenci Sempozyumu, 14-16 Mayıs 2015, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- M. Ali Kirman, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, Nobel Yayıncılık 2. Basım, 2023, Ankara
- Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, çev. Ali Berktay, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018).
- Mustafa, Alıcı, "Kutsal'a Giden Yol: Dinler Tarihi'nde Bir Metodolojik Yaklaşım Veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5 / 2 (Nisan 2005): 73-120.
- Münir, Koştaş "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü, Bugünü)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (1999): 141-184.
- Ramazan, Adıbelli, "Din'siz Bir Dinler Tarih İnşa Etmek: "Din"e İkame Olarak Daniel Dubuisson'un "Kozmografik Oluşumlar" Kavramı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2018), 32 (44) , 7-40.
- Süleyman Turan& Emine Battal (Ed.), *Yeni Dini Hareketler Ansiklopedisi*, Erkam Yayıncılık, 2020, İstanbul.
- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi <https://www.youtube.com/@asbuedu> (Erişim: 07.10.2023)
- Dinler Tarihi Akademi, <https://dta.org.tr/hakkimizda/> (Erişim: 07.10.2023)
- European Association for the Study of Religions <https://www.easr.eu/conferences/future-conferences/> (Erişim: 07.10.2023)
- European Association for the Study of Religions <https://www.easr2023.org/> (Erişim: 07.10.2023)
- Kongre Açılış <https://www.youtube.com/watch?v=GrgDPv1ti6M>
- Milel ve Nihal Eğitim, Kültür ve Düşünce Platformu <https://www.milelvenihal.org/> (Erişim: 07.10.2023)
- The European Society for the Study of Western Esotericism <https://www.esswe.org/Member-publications> (Erişim: 07.10.2023)
- Türkiye Dinler Tarihi Derneği, <https://tahr.com.tr/hakkimizda/> (Erişim: 2.10.2023)

Extended Abstract

**An Evaluation on History of Religions, Historian of Religions and I.
Türkiye History of Religions Congress (29-30 September 2023)**

History of Religions, which emerged as a discipline in the West in the late 19th century, is a branch of science that analyzes religions by specifying place and time and frequently includes comparisons while making these analyses. People who work in this field are called historians of religion or historians of religions. Although History of Religions is closely related to many fields of social sciences, it is taught as a course in both Imam-Hatip High Schools and Faculties of Theology in Turkey. Turkish History of Religions Association was founded in Ankara in 1993 and later became a member of the European Association of Religious Studies (EASR) in 2004 and the International Association for the History of Religions (IAHR) in 2005, which is very important for the History of Religions studies in Turkey. made contributions. It was held in Ankara on 29-30 September 2023 under the leadership of the Turkish History of Religions Association, and a total of 96 papers were presented at the congress. The aim of this study is to reveal the academic landscape of the History of Religions discipline by evaluating the point it has reached in Turkey and the discussions around Religions Historiography within the framework of the opening speeches made at the Congress and the papers presented in the sessions. In this context, the future of the History of Religions in Turkey and some theoretical and methodological problems that will guide the History of Religions research will be identified. Finally, in order for the discipline of History of Religions in Turkey to have a better point in the future, Historians of Religions should study religion from outside and not advocate any religion by preserving the principle of orderliness of "History of Religions" as a science of religion, away from political, ethnic and religious ideological (artificial) debates in the field. It is extremely important. The contributions of History of Religions courses offered not only in the Faculties of Theology in higher education but also in postgraduate programs in the field of social sciences such as International Relations, History, Political Science, Law, Archeology and Anthropology to everyone's general knowledge in terms of a holistic and interdisciplinary perspective on the History of Religions. We would like to thank Prof. Abdurrahman KÜÇÜK who is a leader in the establishment of the Turkish History of Religions Association, the institutions that contributed to the organization of the 1st Turkish History of Religions Congress and we commemorate our late Historians of Religions who have passed away.

Key Words: History of Religions, Historian of Religions, 1st Türkiye History of Religions Congress, History of Religions Research, Methodology